

Konstruktion af sociale identiteter i Markusevangeliet

Af professor Dr. Heike Omerzu

Kristen identitetsdannelse i de to første århundreder e.v.t. opstod og foregik på grænsefladen mellem jødiske og græsk-romerske religiøse identiteter og tilsvarende so-

cio-kulturelle diskurser. Dette har navnlig været et centralt anliggende for de grene i forskningen, der kaldes *Det nye Paulusbillede* og *The Parting of the Ways*. Omdrejningspunktet for det sidstnævnte er spørgsmålet, fra hvornår jødedommens og kristendommens veje tydeligt kan karakteriseres som adskilte. Traditionelt blev det jødiske tempels fald i år 70 anset for en skilledato, men i de senere årtier er forskningen blevet mere tilbageholdende, således at nogle endda daterer denne adskillelse helt op til det sjette århundrede.

I min forskning forsøger jeg at kaste lys på, hvordan *narrative* traditioner i tiden efter Paulus konstruerede tidlige kristne identiteter ved at analysere teksternes fremstilling af jødedommen og „jøderne“ (som ofte bliver fremstillet som stereotyper) samt deres respektive

lidelsesfortællinger. Min særlige interesse gælder her Markusevangeliet, som af de fleste forskere anses for at være det ældste evangelium, og det apokryfe Petersevangelium, som indeholder en (fragmentarisk) beretning om Jesu lidelse og opstandelse, og som dateres til det 2. århundrede, men kun delvis har paralleller i de kanoniske evangelier.

Identitetsteorier

Termen identitet udspringer ikke af de antikke tekster selv, men opstod først i oplysningstiden og er et begreb, der nærmest er gået inflation i nu til dags. Der findes utallige identitetsteorier, men de seneste årtier har især det social-psykologiske koncept kaldet „Social Identity Theory“ (SIT) vist sig at være et effektivt greb til at beskrive og analysere processer af identitetsdannelse og -konstruktion, også i den tidlige kristendom. Forudsætningen for dette har været den indsigt, at Det Nye Testamente og den tidlige kristne litteratur – ligesom omverdenen – repræsenterer en kollektivistisk kultur, der er præget af, at sociale processer både *inden for* og *imellem* grupper har en afgørende, om end ikke eksklusiv indflydelse

på det enkelte individs selvopfattelse og derved identitet. SIT er således en gren af socialpsykologien, der udforsker dynamikken mellem gruppe-medlemskab og identitetsdannelse. Teorien opstod i 1970'erne i kredsen omkring socialpsykologen *Henri Tajfel* og blev efter hans død videre udviklet af *John C. Turner* m.fl. gennem den såkaldte „Selv-Categorization Theory“, der i højere grad fokuserer på *gruppeinterne* processer.

Centrale indsigter i SIT er, at en gruppe har brug for at skabe et positivt værd-sat særpræg over for andre grupper for at give sine medlemmer en positiv social identitet („*in-group bias*“); dette fremkalder ofte brugen af stereotyper. Man skelner mellem tre komponenter social identitet: Den rummer et *kognitivt* aspekt (selve kendskabet til at tilhøre en gruppe), et *evaluerende* aspekt (den værdi, der er knyttet til at være del af en gruppe) og et *følelsesmæssigt* aspekt (holdningerne til både gruppe-medlemmer og dem, der er udenfor). En positiv gruppeidentitet er afhængig af, at man konstruerer en fordelagtig gruppestatus. Imidlertid findes der dog også strategier til at takle negative statussammenligninger. Disse strategier er for det første *social mobilitet* (man tilslutter sig en anden, mere fordelagtig gruppe), for det andet *social konkurrence* (en kollektiv kamp for gruppens status) og for det tredje *social kreativitet* (en ny definition af statuskriterier). Sondringen mellem *in-group* og *out-group* er kendetegnet ved identitets- og grænsemærker. Endelig udgør etniske kategorier et vigtigt aspekt ved identitetskonstruktioner i almindelighed og derved også i den tidlige kristendom. Hvor den ældre forskning havde en tendens til at betragte etnicitet

som primordial, dvs. som umiddelbar og naturlig, har nyere undersøgelser peget på den etniske identitets dynamiske karakter og på overlappningen med social identitet.

Hvordan SIT kan hjælpe til at beskrive og fortolke tidlige kristne identitetskonstruktioner, vil jeg i det følgende illustrere med få eksempler fra Markusevangeliet.

Markusevangeliet og konstruktion af kristne identiteter

Mens Markusevangeliet traditionelt er blevet anset for et „hedningekristent“ skrift, har den nyere forskning tegnet et mere differentieret billede. Jeg betragter det som sandsynligt, at forfatteren af det andet evangelium var en græsktalende jøde. Markus' angiveligt negative holdning til og uvidenhed om jødisk lov og skik (som ofte fremført af den ældre forskning), bør ikke ses som modsætning mellem „kristendommen“ og „jødedommen“, men snarere som forsøg på at konstruere „kristne“ identiteter i forlængelse af jødisk historie og jødiske hellige skrifter. Afgørende identitetsmærker for denne gruppe er (ligesom for Paulus) *ikke* omskærelse eller spiseregler, men ubetinget tilslutning til Kristus, også i modvind og i sidste ende i form af martyrium, jf. Mk 8,34-35, hvor der – med SIT's ord – er tale om „social kreativitet“, en omkalfatring af gængse værdier: Den, der afviser Jesus og ikke er ubetinget parat til at følge efter ham, kan ikke være medlem af gruppen, hvilket samtidig forklarer de hyppige referencer til dem udenfor og dem indenfor – „insiders“ og „outsiders“ (eks. Mk 4,11-12 eller 3,32).

Især når man ser på Markus' lidelses-

beretning, er der dog også andet på spil. Der hersker stort set enighed i forskningen om, at især klagesalmerne (herunder Sl 22) og forestillingen om Esajas lidende tjener (Es 53) har spillet en afgørende rolle for udformningen af Markus' passionsfortælling. Det vil sige, at evangeliet også her er dybt forankret i jødiske traditioner. Derudover mener jeg dog, at Markus prøver at konstruere kristne identiteter gennem en særlig fremstilling af Jesu lidelse og død, som går imod det gængse ideal om den såkaldte „ædle død“. Denne forestilling går ud på, at helte, filosoffer og især guddommelige personer skal gå døden i møde med urokkelig beslutsomhed, værdighed og mod. Ideen var i høj kurs i den romerske kejsertid og repræsenteres ved forskellige græsk-romerske (f.eks. *exitus illustrium virorum*) såvel som jødiske traditioner (f.eks. martyrlengenderne i 2 og 4 Makkabærbog); dens ældste og bedst bevidnede eksempel er Sokrates.

Den markinske passionsfortælling og især Getsemanetraditionen afviger dog fra idealet om den ædle død. De mest markante forskelle mellem skildringer af Sokrates' udgang fra livet og Markus' skildring af Jesu passion er, at mens både Sokrates og Jesus vidste, at deres død var nært forestående, blev Jesus ifølge Markus forladt og forrådt af sine tilhængere. Han gik ikke sine lidelser modigt og frivilligt i møde, men med sorg og modstand – med andre ord på en meget umandig måde (Mk 14,32-42). Jesu direkte bøn til sin far i Getsemane bliver ikke umiddelbart besvaret og skal derfor ses i lyset af Jesu udråb på korset i Mk 15,34 „Min Gud! Min Gud! Hvorfor har du forladt mig?“ Dermed dør den mar-

kinske Jesus bange og forladt af alle, tilsyneladende også af Gud. Ifølge Markus afslører ikke desto mindre netop denne uværdige og uædle lidelse Jesu identitet som Guds søn, da den romerske centurion i Mk 15,39 bekender: „Sandelig, denne mand var (en) Guds søn.“ Men hvordan kan denne uværdige død tjene som bevis for Jesu guddommelige status?

Min tese er, at Markuspassionen retter sig polemisk imod et fælles, jødisk som græsk-romersk ideal af sin tid, nemlig den ædle død. Selve forestillingen genspejlede ganske vist ikke „hverdagen“, men var et vigtigt led i konstruktionen af identiteter gennem fælles idealer. Også Markus' passionsfortælling havde en identitetsskabende funktion for evangeliets læsere. Ligesom Paulus i 1 Kor 1,23 fremhæver at, „vi forkynder Kristus som korsfæstet, en forargelse for jøder og en dårskab for grækere“, så måtte Markus have været bevidst om udfordringen i at forkynde en korsfæstet frelser og guds søn. Han ville dog hverken skjule eller udsmykke Jesu lidelser og korsets skændsel. Tværtimod bliver Kristi ydmygelse ligefrem fremstillet som det, der adskiller denne Guds søn fra (alle) andre. Denne forskel bestemmer derfor også de kristustroendes identitet. Igennem „social kreativitet“, altså en ny definition af statuskriterier, imødegår Markus hån og spot udefra og muliggør en positiv identifikation som medlem af gruppen af kristustroende. Som gruppenorm opfordres derved samtidig til bekendelse og til martyrium i trængsel, hvor det er tilladt at klage, så længe man står ved sin tro.

Den markinske fremtoning af Jesu dødsangst har åbenbart også været anstødelig for andre kristustroende. Dette

kan f.eks. ses ved den måde, hvorpå Matthæus og Lukas bearbejder fortællingen i Mk 14,32-42. På den ene side afdæmpes Jesu følelse af at være gudsforladt og i dyb sorg, mens på den anden side hans lydighed og suverænitet understreges. Johannesevangeliet vælger ligefrem ikke at fortælle om Jesu bøn ved Oliebjerget, antyder dog flere steder et kendskab til den og klæder den i retoriske spørgsmål. For Johannes er Jesu forestående passion positivt knyttet til hans ophøjelse. Disse modificeringer af Markus viser, at de senere evangelister havde andre identitetskonstruktioner for øjne med deres passionsfortællinger. Her er der i højere grad tale om en tilpasning til omverdenens konventioner for at sikre positivt ladede identiteter.

Perspektiver for fremtidig forskning

Jeg vil afslutningsvis nævne nogle implikationer af sådan en tilgang til konstruktionen af særskilte kristne identiteter: Et fokus på lidelsesberetningerne åbner et vindue til processen med at forhandle kontinuitet og forandring i tilblivelsen af kristne identiteter på grænserne af og imellem at være jødisk og at være græsk-romersk. Det åbner samtidig blikket for et kompleks af intertekster, der samlet set kan kaste nyt lys på forskellige områder i forhold til både jødisk og kristen identitetskonstruktion. For eksempel inviterer ligheder såvel som forskelle mellem passionsberetningerne og mar-

tyriumstraditionerne i antik jødedom og tidlig kristendom til overvejelser over brugen af traditioner om den ædle død. I en lidt senere periode spiller martyrer og martyrlitteratur en grundlæggende rolle i udformningen af kristne diskurser og praksis.

Endvidere synes selve det faktum, at Markusevangeliet interagerer med den græsk-romerske tradition om den ædle død at være et signifikant tegn på, hvordan tidlige kristne forfattere reagerede på den bredere socio-kulturelle kontekst, de var en del af. Her skal selve måden, hvorpå identitet konstrueres og defineres, tages op til fornyet overvejelse. Hvor det tidligere har været normalt at tale om bestemte og entydige identitetsgrænser og -markører – og derved faktisk at behandle jødiske, kristne og græsk-romerske identiteter som essentielle og faste størrelser – så bliver det i stigende grad tvivlsomt, om sådan en terminologi er nyttig. Som i alle tilfælde af kulturmøder er sådanne identitetsprojekter primært lokale og kontekstbestemte. Derfor er det et desideratum for fremtidige studier af identitetskonstruktioner konkret at lokalisere enhver tradition i dens specifikke sociokulturelle sammenhæng i stedet for at generalisere og tale om overordnede identiteter. Her er netop tale om de komplekse processer med identitetsdannelse og identitetsbevarelse, der ligger til grund for den religion, vi nu kender som kristendommen.